

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİR ÜNLEMLEŞME ÖRNEĞİ: BAŞLATMA - BAŞLARIM*

An Example of Becoming an Exclamation in Turkish: Başlatma - Başlarım

Talat DİNAR**

Gazi Türkiyat, Güz 2016/19: 23-34

Öz: İnsanların çeşitli (sevinç, üzüntü, korku, heyecan vb.) duygularını yansıtan kelimeler olarak değerlendirilen ünlemler ortaya çıkışları, gelişimleri ve üstlendikleri anlamlar bakımından bir hayli önemli unsurlardır. Dillerin ortaya çıkışı teorilerine de konu olan ünlemlerin ayırt edici özelliği konuşmada vurgu ve tonlamadır. Konuşma dili için geçerli olan vurgu ve tonlamanın yerini yazı dilinde ünlem işareti alır. Dolayısıyla yazı dilinde ünlem görevinde kullanılabilen kelimelerin belirleyicisi ve habercisi metnin yazarıdır. Ancak yazarın ünlem işaretiyle yaptığı uyarıya ihtiyaç duymadan da bir duygunun habercisi olabilen kelimeler vardır. Buna en güzel örneklerden biri başlatma ve başlarım ifadeleridir. Her ikisi de başlamak fiiline dayanan bu ifadeler dilin değişimine paralel olarak zaman içerisinde gerçek anlamları dışında kızgınlık ve öfke belirtisi yansıtan anlamlar da üstlenmişlerdir. Bu makalede Türkçe Ulusal Derleminden tespit edilen örnekler ışığında başlatma ve başlarım ifadelerinin nasıl ünlem görevi üstlendikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: ünlem, ünlemleşme, ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar, başlarım, başlatma

Abstract: Exclamations, that can be considered as the reflections of various (happiness, sadness, fear, excitement, etc.) emotions of people into words, are highly important aspects in terms of their emergence, development and the meaning values they undertake. The distinctive features of exclamation, which is a subject of the theory of the emergence of the languages, in speaking is stress and intonation. The stress and intonation that is valid for speaking are replaced by an exclamation mark in writing. Thus the determiner and the source of the words that are used as exclamations in written language is the author. But there are words that can refer to the emotion without the need for the author's warning with an exclamation mark. One of the best examples to this is the başlatma ve başlarım statements. These statements that both depends on başlamak verb undertake anger and rage meaning other than their primary meaning, in parallel to the evolution of the language in the course of time. In this article, we study how "başlatma" and "başlarım" expressions act as an exclamation in the light of examples that were found from Turkish National Corpus.

Keywords: exclamation, becoming an exclamation, exclamative construction, başlarım, başlatma

GİRİŞ

Dünya dillerinin pek çoğunda benzerlikler gösteren ve dillerin ortaya çıkışı teorilerine de konu olan ünlemler, çeşitli duyguların etkili bir biçimde sunulmasını üstlenen unsurlardır. Pek çok araştırmacının üzerinde mutabık olduğu duyguları ve heyecanları bildirme vazifesi dışında farklı araştırmacılar tarafından ünlem

* Bu makale 15-18 Ekim 2015 tarihleri arasında Çanakkale'de düzenlenen VIII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan fakat basılmayan bildirinin gözden geçirilmiş ve ilaveler yapılarak genişletilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Isparta/TÜRKİYE. talatdinar@sdu.edu.tr. Gönderim Tarihi: 22.10.2015. Kabul Tarihi: 07.10.2016.

kategorisi içerisine seslenmeler ve hitaplar, yansıma kelimeler, onaylama, ret, sorma, gösterme gibi açıklama kelimeleri¹ (Akalin 2011: 592) ve cevap sözleri de (Korkmaz 2009: 1140) dâhil edilir. Ünlemlerin bu kadar geniş kapsamlı değerlendirilmesi ünlemlerin anlatım kabiliyetlerinin cümleye denk görülmesi ve insanlık tarihinin en eski kelimeleri (Bilgegil 2009: 224-234; Banguoğlu 1995: 396) olarak kabul edilmesiyle bağlantılıdır. Az sayıda kelimeyle geniş kapsamlı bir anlatım olanağı sağlayan ünlemler bu özellikleriyle hem yazıda hem de konuşmada etkili bir anlatımın temel gereksinimlerinden biri olmuşlardır.

İnsanlık tarihinin en eski kelimeleri olarak değerlendirilen ünlemlerin kelime türü olarak hangi başlık altında değerlendirilmesi ve kendi içerisinde nasıl bir tasnife tâbi tutulması gerektiği hususlarında araştırmacılar arasında bir birlik yoktur. Ünlemleri temel olarak edatlar içerisinde bir edat türü olarak alt başlıkta (Ergin 2009: 350-352; Hacıeminoğlu 1984: 284-308) veya müstakil bir kelime türü olarak değerlendiren (Banguoğlu 1995: 396; Ediskun 1992: 322; Koç 1997: 275; Atabay vd. 1983: 181; Gencan 1979: 479; Bilgegil 2009: 223) yaklaşımların yanı sıra “görevli-anlamli kelimeler ana başlığı altında bağımsız bir kelime türü olarak” (Korkmaz 2009: 1146) değerlendiren yaklaşım da mevcuttur. Ayrıca *interjection* (asıl ünlemler) ve *exclamative constructions* (ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar) ana başlıkları altında *interjection* (asıl ünlemler)’i *primary interjections* (birincil asıl ünlemler) ve *secondary interjections* (ikincil asıl ünlemler) olarak değerlendiren yaklaşımlar da mevcuttur (Ameka 1992; Norrick 2007; Michaelis 2001: 1038; König vd. 2007: 316).

Ünlemi, bir edat türü olarak değerlendiren araştırmacılar, sınıflandırmayı seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları başlıkları üzerine kurarlar (Ergin 2009: 350-352; Hacıeminoğlu 1984: 284-308). Diğer taraftan ünlemin müstakil bir kelime türü olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatinde olan araştırmacılar ise asıl ünlemler, ünlem gibi kullanılabilen kelimeler, kelime grupları ve -bazı araştırmacılar tarafından kabul görmese de- yansımalar² (Banguoğlu 1995: 399; Ediskun 1992: 322; Koç 1997: 276; Atabay vd. 1983: 184; Gencan 1979: 490; Bilgegil 2009: 234) şeklinde bir sınıflandırma yaparlar

Asıl ünlemler olarak değerlendirilen ünlemler “birini çağırma kullanılan ya da konuşanın taşkın duygularını anlatan ünlemlerdir” (Ediskun 1992: 322). Bu gruptaki ünlemler “çoklukla açıklık dereceleri yüksek seslerden, daha çok açık düz seslilerle yarımşesliler, gırtlak sesdeşlerinden yapılmış tek veya çift heceli kelimelerdir” (Banguoğlu 1995: 397). Ayrıca asıl ünlemlerin önemli bir özelliği “konmuş anlamları olmaması ve

¹ Akalin sunmuş olduğu *Türkiye Türkçesinde Ünlem* adlı bildiride Türkiye Türkçesi gramer yazarlarının ünlemlere bakış açılarını ve ünlemlerin tanımlarını kapsayan bir sınıflandırma yapmıştır. Biz de tekrara düşmemek adına Akalin’ın Türkiye Türkçesi gramerlerini esas alarak yaptığı değerlendirmeyi burada vermeyi uygun bulduk. Akalin’ın değerlendirdiği gramerler için bk. Akalin 2011: 592.

² Zülfiyar yansımaların ünlemlerden ayrı değerlendirilmesi gerektiği kanaatinde (Zülfiyar 2011: 607); Kononov da yansıma kelimeleri ayrı bir başlık altında inceler (Kononov: 2001: 743).

çeşitli tonlamalara göre pek değişik anlam almaları" (Banguoğlu 1995: 398) olarak ifade edilir. Asıl ünlemlerin ayırt edici bir özelliği de farklı kelime türleri yerine kullanılmamaları olarak verilir. Bu özelliği barındıran asıl ünlemler *primary interjections* (birincil asıl ünlemler) olarak değerlendirilir. Ancak farklı kelime türlerinden asıl ünlem sınıfında değerlendirilebilecek kullanım örnekleri veren kelimeler de mevcuttur. Kavramsal semantik özellikleri sebebiyle asıl ünlemler gibi kullanılabilen bu kelimeler ise *secondary interjections* (ikincil asıl ünlemler) olarak adlandırılır (Ameka 1992: 105). İkincil asıl ünlemler eliptik (eksiltili) bir yapıyı akla getirecek kullanımlar değildir. Bağımsız semantik bir değere sahip ve geleneksel kullanımlar ekseninde kendi kendilerine zihinsel bir tutumu veya durumu ifade edebilen kelimelerdir (Ameka 1992: 105-111). İkincil asıl ünlemler uyarı, ikaz ve yardım isteği seslenmelerini (*imdat!*, *dikkat!*), küfür, beddua ve yemin ifadelerini (*lanet olsun!*), tabu sözleri ve duygusal şekilde ifade edilen diğer sözleri kapsamaktadır³ (*Allah'ın belası!*, *kahretsin!* vb.) (Ameka 1992: 111).

Ünlem sınıfına dâhil edilen yansıma kelimeler ise "*insanoğlunun tabiattaki canlı cansız bütün varlık ve nesnelere ait sesleri benzetme ve taklit yolu ile çıkardığı seslerden oluşmaktadır*" (Korkmaz 2009: 1188).

ÜNLEM NİTELİĞİNDE KULLANILABİLEN YAPILAR VE ÜNLEMLEŞME

Ünlemi müstakil bir kelime türü olarak değerlendiren araştırmacıların asıl ünlemler ve yansıma sözlerden sonra üçüncü grupta ele aldıkları, *ünlem gibi kullanılabilen kelimeler, kelime grupları* veya *ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar* (exclamative constructions) temel olarak birbirlerinin yerine kullanılabilir terimler olarak düşünülse de esas itibarıyla iki terim arasında farklılıklar söz konusudur. Öncelikle ünlem gibi kullanılan kelimeler ve kelime grupları ifadesi konuyu doğrudan kelime ve kelime grupları ile sınırlandırarak kelime ve kelime grubu dışındaki oluşumları dışarıda bırakır. Örneğin *Michaelis*'in farklı dillere ait karşılaştırmalı çalışmasında '*anaphoric degree adverbs*' başlığı altında Türkçe için verdiği '*Öyle zengin ki!*' (*Michaelis* 2001: 1045) örneği kelime düzeyinde mi değerlendirilmelidir yoksa yapı bir bütün olarak mı ele alınmalıdır? Hatta bu sorulara örnek cümlede ünlem olan kelime veya kelime grubu mu vardır yoksa yapının tamamı mı ünlem işlevindedir? sorularını da ekleyebiliriz. Dolayısıyla ünlem gibi kullanılabilen kelimeler veya kelime grubu ifadesi yerine *exclamative constructions*⁴ teriminin Türkçe karşılığı olarak *ünlem niteliğinde olan veya kullanılabilen*

³ Birincil ve ikincil asıl ünlemlerle ilgili farklı yaklaşımlar ve ayrıntılı değerlendirme için bk. Norrick 2007: 866-891.

⁴ *exclamative constructions* teriminin daha net anlaşılması için Brown ve Miller'in *exclamative* açıklamasını aktarmaya çalışalım. Brown ve Miller'e göre *exclamative*: "Ünlem için kullanılan bir takım yapılarıdır. Kalıplaşmış kullanıma sahip olan yapıların yanı sıra, isim, sıfat öbekleri, yes/no cevabı isteyen sorular bu gruptadır. Ayrıca bildirme, emir ve soru cümleleri ile çelişen yani yapı olarak bildirme, emir ve soru şeklinde

yapılar ifadesini kullanmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. *Ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar*'ın bazı örneklerde cümle düzeyinde de temsil edilebildiğini ve Türkçedeki ünlem cümlesine karşılık geldiğini de belirtmeliyiz. Bu durum zaman zaman ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar ile ünlem cümlesinin birbirine karıştırılmasını beraberinde getirir. Cümle düzeyinde değerlendirilen yapının yani ünlem cümlesinin unsurlarının ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılardan oluşması ve cümle düzeyine taşınması sorunun temel çıkış noktasıdır. Michaelis'in *co-occurrence with interjections* (asıl ünlemlerle eş dizimlilik kullanımları) yapıları için verdiği şu örnek cümle durumu özetler: *Aman, bu ne sıcak!* (Michaelis 2001: 1042). Michaelis bu cümlede *aman* ifadesinin asıl ünlem *bu ne sıcak* ifadesinin ise ünlem niteliğinde kullanılabilen bir yapı olduğunu belirtir. Aynı zamanda yapının bütünü de bir ünlem cümlesidir. Dolayısıyla Türkçede bu yapıların hepsinin ünlem ortak terimi ile karşılanması zaman zaman anlaşılabilirlikte zorluklar çıkarmaktadır. Ancak bizim burada *ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar* ile ifade etmek istediğimiz doğrudan kelime, kelime grupları veya cümle değil ünlem ifadelerini aktarabilen ve asıl ünlem olarak değerlendirilemeyen her türlü yapıdır⁵.

Türkçede ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar "*hemen her sınıftan (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil) kelimelerden*" (Banguoğlu 1995: 399) oluşabilir. "*Meselâ: bilet!, sakallı!, dürüm dürüm!, valide!, itiyorlar!, vb.*" (Akalın 2011: 597) ünlem olarak kullanılabilen kelimelerden sadece birkaçıdır. Burada özellikle belirtmemiz gerekir ki Akalın'ın vermiş olduğu bu örnekler asıl ünlem sınıfına taşınmış örnekler değil ünlem vazifesi yüklenmiş geçici ve kişisel kullanımlardır. Bu kelimelerin ünlem değeri kazanması "*konuşma dilinde diğer kelimelerden farklı tonda ve vurguda söylenmeleri, farklı ünlü uzunlukları, ünsüz ikizleşmeleri ve durguları*" (Akalın 2011: 597) ile mümkün olmaktadır. Banguoğlu'na göre de "*haykırma tonunda*" söylenilen kelimeler ünlem sayılabilir (Banguoğlu 1995: 399). Michaelis de bu yapılar için referans noktasının vurgulu ve dokunaklı söyleyiş olduğunu aktarır (Michaelis 2001:1038). Dolayısıyla konuşmada ünlemin belirleyicisi vurgu, tonlama, ünsüz ikizleşmeleri gibi ses olaylarıdır. Konuşucu istediği kelimeyi yüksek tonda söyleyip vurgulayarak ünlem sınıfına geçici olarak taşıyabilir. Ancak yazı dilinde ünlem vazifesi ile kullanılmak istenen kelimeler için konuşma dilindeki kadar geniş imkânlar söz konusu değildir. Yazı dilinde ünlemin habercisi, noktalama işaretlerinin kullanımının başlaması ve yaygınlaşması sonrasında, ünlem işaretidir. Dolayısıyla yazı dilinde ünlem niteliğinde kullanılabilen yapıların belirleyicisi ve ünlem işaretini kullanarak bildiricisi metnin yazarıdır. Yazar ünlem vazifesi yüklediği herhangi bir kelimeyi veya yapıyı ünlem işareti ile bildirirse ancak okuyucu haberdar olabilir. Belki tiyatro, roman vb. metinlerde diyaloglar öncesi yazarın, kahramanların ruh hallerini

kurulmuş olmasına rağmen bu işlevleri yerine getirmeyip ünlem niteliğinde kullanılan özel cümle yapıları ve yine bildirme, soru ve emir yapıları ile çelişen söz edimleri" dir (Brown ve Miller 2013: 160).

⁵ Gedizli bu konuda farklı bir yaklaşım sergiler. Gedizli'ye göre "*ünlemlerin temel işlevi anlatımdır ve cümle işlevinde kullanılmaktadır*" (Gedizli 2015:133).

yansıtan ipuçları (kızgınlıkla yerinden kalktı, öfkeyle bağırды vb.) ünlemin habercisi olarak değerlendirilebilirse de asıl bildiricinin ünlem işareti olduğu bir gerçektir. Ancak Türkçede ünlem işareti kullanım sınırlarının çok net olmaması zaman zaman yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Ünlem işareti cümle sonuna konulabildiği gibi ünlem niteliğindeki yapıdan hemen sonra da konulabilir⁶. Bizim burada kastımız ister cümle sonunda isterse ünlem niteliğindeki yapıdan hemen sonra kullanılсын ünlem işaretinin ünlem niteliğinde kullanılabilen yapıların varlığından haber vermesidir.

Dilde kullanılan bütün kelimelerin ünlem vazifesi ile gerek konuşmada gerekse yazıda kullanımının vurgu, tonlama ve ünlem işareti ile mümkün olduğunu ifade ederken diğer taraftan ünlem vazifeli kullanılan bu kelimelerin temel ve yan anlamlarının da devam ettiğini belirtmeliyiz. Yani kelime bir cümlede geçici olarak ünlem vazifesi yüklenmekte iken aynı kelimenin farklı cümlelerde temel veya yan anlamlı kullanımlarıyla da karşılaşılabilir. Bu tarz kullanımların yanı sıra asıl vazifeleri ve anlamları unutulmuş ve artık ünlem görevi ile anılır hâle gelmiş kelimeler de söz konusudur. Ünlemleşme olarak adlandırabileceğimiz bu süreç kelimelerin kullanım sıklığı ve anlam farklılaşması ile de bağlantılıdır. Ünlemleşme sürecinin neticesine örnek olarak “konmuş anlamlarını yitirerek yalnız ünlem olarak kullanılır olan yazık! (günah) aman! (güvenlik) aferin! (takdir) yasak! (karar) destur! (müsaade)” (Banguoğlu 1995: 400) kelimelerini verebiliriz. Bu örneklerin yanı sıra fiillerde “geniş zamanın şartının bana kalırsa, doğrusunu istersen, hiç olmazsa, (bırak) Allahını seversen! gibi, artık kalıplaşma yolu ile çekimli bir fiil olmaktan çıkarak birer bağlaç veya ünleme dönüşmüş” (Korkmaz 2009: 775) şekillerini de sayabiliriz. Bütün bu örnekler ünlemleşmenin farklı dil yapılarında gerçekleşebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu sürecin sadece Türkçede değil farklı dillerde de meydana geldiğini, evrensel bir nitelik taşıdığını Michaelis ‘gramerleşme (dilbilgiselleşme) eğilimi içerisinde bulunan ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar’ ile ortaya koyar. Michaelis’in farklı dillerde ortak olarak tespit ettiği yapılar; “co-occurrence with interjections, complementation structures involving factive epistemic matrix verbs, topic constructions, anaphoric degree adverbs, question words, NP complements, ellipsis with NPs, and inversion” dır (Michaelis 2001: 1042).

Farklı kelime türlerinden ünleme geçiş süreci kimi örneklerde (*yazık, aman, destur* vb.) artık tamamlanmış ve ünlemleşmenin gerçekleşmiş olduğu kabul edilebilir. Ancak ünlemleşme sürecine girmiş ve henüz tam olarak süreci tamamlamamış örnekler de mevcuttur. İşte buna en güzel örneklerden biri *başlatma* ve *başlarım* ifadeleridir.

⁶ Kurtoğlu ünlemlerle ilgili yapmış olduğu yüksek lisans tezinde aynı eserden aynı ünlem yapıları için tespit ettiği farklı imla örnekleri ünlem işaretinin kullanım sınırlarının net olmadığını ortaya koyar. “KARAGÖZ – Görevinse görevin! Bana ne. Allah Allah! Çattık yahu ... KARAGÖZ – Allah Allah, çattık yahu! Evet burası berber dükkânı” (Kurtoğlu 1995:39).

BAŞLATMA, BAŞLARIM İFADELERİ VE ÜNLEMLERİN CÜMLEDEKİ YERİ

Farklı kelime türlerinden ünlem kategorisine geçmiş ve ünlemleşmiş kelimelerin yanı sıra henüz gerçek ve yan anlamlarıyla kullanımlarının çok yaygın olduğu ancak diğer taraftan ünlem kategorisine geçmiş ve kalıplaşmış kullanımlarının da söz konusu olduğu önemli bir örnek *başlatma* ve *başlarım* ifadeleridir. Her ikisi de Türkçede çok yaygın olarak kullanılan 'başlamak' fiiline dayanan *başlatma* ve *başlarım* ifadeleri kızgınlık, uyarı, tehdit ve öfke göstergesi olarak ünlem vazifesi ile de kullanılabilir. *Başlatma* ve *başlarım* ifadelerinin dayandığı başlamak fiili Türkçe Sözlük'te "1. Bir işe girişmek, harekete geçmek 2. Çalışır, işler, yürür duruma girmek 3. Olmak, oluşmak, ortaya çıkmak, doğmak 4. Görünmek 5. Etkisini göstermek 6. Hoş olmayan bir davranışa koyulmak" (Türkçe Sözlük 2005: 218) anlamları yanında "hoş olmayan bir söz veya davranışın tekrarlama anlamında bir emir sözü: *Gene başlama!*" (Türkçe Sözlük 2005: 218) şeklinde ünlem işareti ile verilerek ünlem vazifeli kullanımı ortaya konulur. Başlamak fiilinin ünlem vazifesindeki kullanımı olumsuzluk eki ile birlikte *başlama* şeklindedir. Asıl itibarıyla *başlama*'nın ünlem vazifeli kullanımında başlamak fiilinin temel anlamı ile bağlantısı az da olsa söz konusudur. *Gene başlama!* olarak verilen kullanımda rahatsız edici bir konuşmaya veya harekete başlamak anlamı mevcuttur. Ancak başlamaktan türemiş *başlatma* ve *başlarım* kullanımlarının ünlem vazifesiyle kullanımlarında başlatmak ve başlamak fiilleri ile anlamsal bağlantı neredeyse kaybolmuştur.

*Kadri, hâlâ ikna olmuş görünmüyordu. "Nasıl bir hizmetse..." Araya girdim: "Ulan **başlatma** şimdi! Üniversite bitirdik, nasıl bir üniversiteyse... Adamı aç bırakan bir üniversite!" (Aksan vd. 2012).*

*Biz seni yıllar yılı özel okullarda mezar kazıcısı ol diye mi okuttuk?.. **Başlatma** şimdi gönlündeki aslandan!.. (Aksan vd. 2012).*

*Sema'nın adı Zeynep'in içine bir burğu gibi işlemiştir. Nefretle parlayan bakışlarını Sibel'e çevirdi. "Kızım, **başlatma** Sema Ablandan şimdi! Sana laf söyledik, işitmedin mi? Sema Ablasıymış!.. (Aksan vd. 2012).*

Yukarıdaki örneklerde geçen '*başlatma şimdi*', '*başlatma şimdi gönlündeki aslandan*' ve '*başlatma Sema Ablandan şimdi*' kullanımlarında açıkça görülmektedir ki artık *başlatma* yapılarının başlamak fiili ile bağlantısı neredeyse kalmamıştır. Her üç örnekte de *başlatma* öfke ve kızgınlık göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Kızgınlık ve öfke belirtisi olarak kullanımının yanı sıra *başlatma* ifadesine Argo Sözlük'te madde başı olarak yer veren Aktunç "sövmeye, küfre girişmek; genellikle 'silsileden, sülaleden, ana-avrattan vb. başlamak' biçiminde kullanılır" (Aktunç 1998: 54) şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Bu tanıma uygun bir kullanım örneğini de Devellioğlu "istifinden başlamak veya başlatmak: Küfür etmeye yeltenmek. Şimdi istifinden *başlarım veya başlatırsın ha !*" (Devellioğlu 1980: 98) cümleleriyle *Türk Argosu* adlı

eserinde aktarmıştır. Ayrıca Develioğlu 'istifinden başlamak' ifadesini deyim olarak değerlendirmiştir. Deyim özelliği kazanmış bir yapı içerisinde yer alan *başlatmak* ifadesi özellikle dikkat çekicidir. Bu yapı tek başına kullanılan *başlatma* ve *başlarım* ifadelerinin bu tarz kullanımlardan zaman içerisinde kısalmış, tek başına deyim anlamını üstlenmiş yapılar olabileceği şüphesini akla getirir. Ancak konuyla ilgili kesin bir hüküm verebilmek zordur.

Başlatma yapısının argo kullanımının da söz konusu olduğunu -hatta *başlatma* yapısının kötü bir anlam kazanmasında bu durumun etkili olduğunu- ancak zamanla sövgü ve küfürden kızgınlık, uyarı, tehdit ve öfkeye bir geçiş süreci yaşanmış olabileceğini düşünmek herhalde yanlış olmayacaktır.

Kalıplaşmış olarak *başlatma* şeklinde kullanılan yapının az da olsa karşımıza çıkabilen varyantı *başlatacağım*'dir.

*Akıllı deyyusundan **başlatacağım** şimdi* (Türkçe Sözlük, Genel Ağ, ET:19.08.2015).

Kalıplaşmış olarak değerlendirebileceğimiz bir başka yapı *başlarım*'dir. -İr biçimbirimin kalıplaşması neticesi ortaya çıkan yapı özellikle 1. şahısta kullanımının yaygınlaşmış olması bakımından dikkat çekicidir. *Başlarım* kullanımının ortaya çıkışı ve yaygınlaşması da *başlatma* ile benzerlikler gösterir. Muhtemelen *başlarım* yapısı da öncelikle argo kullanımlarının yaygınlaşması ardından kızgınlık, öfke belirtisi olarak kullanımının yaygınlaşması şeklinde bir süreç yaşamış olmalıdır. Ancak *başlarım* yapısında argo (küfür, sövgü vb.) anlamlarının *başlatma* yapısına göre daha canlı olduğu da bir gerçektir.

*Bir daha kalkar başkalarının yanına gidersen, sülâlene, soyuna, sopuna **başlarım*** (Aksan vd. 2012).

*İşte o zaman **başlarım** belana senin!* (Aksan vd. 2012)

Başlarım yapısına benzer yapıda oluşmuş diğer bir kullanım yine başlamak fiilinden türemiş *başlasam* kullanımudur.

*Zihninde kâbuslar gören küçük bir çocuk gibi. "Şimdi başlatma eski kocanın geçmişinden..." dedi adam. "**Başlasam** ne olacak?" dedi kadın* (Aksan vd. 2012).

Başlatma ve *başlarım* ifadelerinin ünlem olarak kullanımlarının temel ve yan anlamları ile kullanılan *başlatma* ve *başlarım* ifadelerinden ayrılan bir yönü aldıkları durum ekli tamlayıcılarda ortaya çıkar. Temel ve yan anlamlarıyla kullanılan *başlatma* ve *başlarım* ifadeleri +e, +i, +de, +den, +le (Kahraman 1996: 101, 315) durum ekli tamlayıcılarla kullanılabilen iken ünlem vazifeli *başlatma* ve *başlarım* ifadeleri ağırlıklı olarak +e ve +den durum ekli tamlayıcılarla kullanılmaktadır. Ayrıca az da olsa cümle içerisinde herhangi bir tamlayıcı almadan kullanılan örnekler de mevcuttur. Bu kullanım örnekleri, tek başına da kullanılabilen *başlatma* ve *başlarım* ifadelerinin gelişimini göstermesi bakımından önemlidir.

uzaklarda **başlar** (Kahraman 1996: 101).

biten yazla **başlar** (Kahraman 1996: 101).

Aaaa, **başlarım** ama Kaptan lan. Aha ekranda işte, kendisine sorsanıza ulan (Aksan vd. 2012).

Başlatma ve *başlarım* kullanımlarının ünlemleşmesine ve bazı örneklerde artık ünlem olarak değerlendirilmesi gerektiğine bir başka dayanak *başlatma* ve *başlarım*'ın cümlede tek başına kullanılabilmesi ve bu tek başına kullanımda verilmek istenen duygunun aktarımını başarıyla gerçekleştirebilmesidir. Zira ünlemin tanımı ve değerlendirilmesinde dikkat edilen hususlardan biri "*bir duyusu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya*" (Banguoğlu 1995: 396) muktedir olmasıdır. *Başlatma* ve *başlarım* ifadeleri de tek başına kullanılsa dahi kızgınlık, bıkkınlık duygularını yansıtabilmektedir. Ancak tek başına kullanılabilen bu yapıların yüzey yapıda olmasa bile derin yapıda hala durum ekli tamlayıcı ile tamamlandığı en azından bağlamsal olarak +DAn *başlatma* veya +A *başlarım* çağrışımını akla getirdiği belirtilmelidir.

Ben mecbur muyum kızım, gittiğin her yerde seni vicdan azabı gibi karşımda bulmaya?
Başlatma! *Ahbaplarım çok mu matahmış ki çocukları daha matah olacak?* (Aksan vd. 2012)

*Adam: Yine kendini kaybetti... **Başlarım** ha!..* (Aksan vd. 2012).

Tek başına kullanılabilen bu örneklerden hareketle *başlatma* ve *başlarım* ifadelerinin başlangıçta geçici görevle ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar içerisinde farklı kelimelerle birliktelik oluşturarak yer aldıklarını ardından tek başlarına bu görevi ve anlamı ifade edebilecek konuma gelerek *ikincil asıl ünlemler* sınıfına taşındıklarını ve ünlemleşme sürecinin canlı birer örneğini verdiklerini ifade edebiliriz.

Başlatma ve *başlarım*'ın metinlerde kullanımı ve metin yazarlarının *başlatma-başlarım* ifadelerini nasıl değerlendirdikleri noktasında da değinmemiz gereken birkaç husus mevcuttur. Ünlemlerin yazıda belirtilmesi, ön plana çıkartılması önemli ölçüde yazarın tasarrufundadır. "*Yazar herhangi bir kelimenin ünlem olarak kullanıldığını belirtmek isterse, ünlem işaretini koymaktadır*" (Akalin 2011: 597). *Başlatma-başlarım* kullanımlarında dikkat çekici bir özellik kimi cümlelerde ünlem işareti kullanılarak ünlem olarak değerlendirildiği belirtilirken kimi cümlelerde (anlam olarak ünlem işareti kullanılan cümlelere çok yakın olan cümlelerde bile) ünlem işaretinin tercih edilmemesidir.

*Sinirli salladı başımı. "Buraya niye telefon ediyorsun?... **Başlatma** şimdi Murat'a!...* (Aksan vd. 2012).

*Başkan Amca'nın hasta olduğunu da gördüm. **Başlatma** Başkan Amca'na* (Aksan vd. 2012).

YAŞAR: Şey, baba, Hacivat amca doğru söylüyor galiba... KARAGÖZ: **Başlarım** şimdi senin Hacivat amcandan! (Aksan vd. 2012)

Dalga geçme dümbük herif. **Başlarım** senin be yine..." (Aksan vd. 2012)

Yukarıdaki cümlelerde 'başlatma şimdi Murat'a!' örneğinde ünlem işareti konulmuşken bu kullanıma benzer bir kullanım olan 'başlatma Başkan Amca'na' örneğinde ünlem işareti tercih edilmemiştir. Yine benzer bir durum *başlarım* kullanımlarında söz konusudur. Bizce yukarıdaki örneklerde geçen gerek *başlatma* gerekse *başlarım* kullanımlarının tamamı ünlem vazifelidir. Örneklerin tamamı ünlemin tanımında yer alan "türlü duyguları anlatan" (Türkçe Sözlük 2005: 2058) açıklamasıyla uyumludur. Dolayısıyla bu tarz kullanımlarda yazarın ünlem işaretini koyup koymama tercihi bizce geçerli değildir. Çünkü örneklerde geçen *başlatma* ve *başlarım* kullanımlarının tamamı çok açık bir biçimde bir duygunun kısa ve etkili bir şekilde sunulmasına aracılık etmektedir. Bütün bunlara rağmen bazı cümlelerde ünlem işareti tercih edilirken bazı cümlelerde ünlem işareti kullanılmaması *başlatma* ve *başlarım* kullanımlarının yaygınlaşması ile alakalı olsa gerektir. Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu ilk *Türkçe Sözlük*'te "başlamak işini yaptırmak" (Türkçe Sözlük 1945: 63) cümlesiyle tanımlanan başlatmak fiiline ancak 1969 yılında yayınlanan *Türkçe Sözlük*'ün 5. baskısında "birinin kötü konuşmasına yol açmak" (Türkçe Sözlük 1969: 89) anlamı eklenmiştir. Sözlükte farklı bir anlamın yer bulması belki doğrudan anlamın ortaya çıkışıyla ilgili bir dayanak olarak değerlendirilmese de yine de yaygınlaştığını ve sözlükte kendine yer bulacak düzeye gelebildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Başlatma ve *başlarım* ifadelerinin ünlem olarak kullanımlarında dikkat çekici bir başka özelliği de söz diziminde ortaya çıkar. *Başlatma* ve *başlarım* cümlede ünlem vazifesinde ise çoğunlukla cümlenin başında veya ortasında kullanılır. Genellikle de ardından kızgınlığın, öfkenin yöneltileceği şey veya kişi ifade edilir.

"Ne oldu yahu, niye bozüksun?" dedim, "**Başlarım** ben böyle otele yahu! (Aksan vd. 2012)

Rahatladım. **Başlarım** aşkıma da kendime de! (Aksan vd. 2012)

Babam doğruluyo yerinden, **başlarım** lan sobaya da çatlağına da... (Aksan vd. 2012)

Mehmet Şener. Ben de Hasan Hüseyin Şener." "**Başlatma** lan Ahmet'inden Mehmet'inden! (Aksan vd. 2012)

Başlatma kolej sınavlarından Tarkan. Sınav minav dinlemem, (Aksan vd. 2012)

"Oğlum beni personelime rezil ediyorsun, **başlatma** Bostancı Pazarı'ndan," (Aksan vd. 2012)

Başlatma ve *başlarım*'ın genellikle devrik yapı içerisindeki kullanımı ünlem vazifeli kullanımı ile uyum gösterir. Âdeta devrik yapı *başlatma* ve *başlarım*'ın gerçek ve yan anlamları ile kullanımları arasında bir ayırıcı vazifesi yüklenmiştir. Ağırıklı olarak

devrik yapı içerisinde rastladığımız ünlem vazifeli *başlatma* ve *başlarım*'ın az da olsa kurallı cümle içerisinde kullanımına da rastlarız. Bu kullanımlarda da anlam bağlamdan anlaşılabilir.

Bir daha kalkar başkalarının yanına gidersen, sülâlene, soyuna, sopuna başlarım.
(Aksan vd. 2012)

- *Gecikme sakın. - Gecikmem abla... - Ablana başlatma, elini çabuk tut.* (Aksan vd. 2012)

Başlatma ve *başlarım*'ın ünlem vazifeli kullanımlarında çoğunlukla devrik yapı içerisinde kullanılmış olması ünlemlerin söz diziminde özel bir yerinin olup olmadığı sorusunu akla getirir. Konuyla alakalı araştırmacıların bir kısmı "*ünlemler, uymaca (ekleme) olarak kullanıldıkları (a, ha, ya gibi pekiştirme edatları) ve sözün içinde yer alan bir ünlemeç (nidalık) hâli ile beraber buldukları hâller istisna cümlelerin başında bulunurlar*" (Deny 2012: 631) kanaatinde iken bir kısmı "*aynı ünlemler bazan cümlelerin sonunda kullanıldığı gibi daha çok cümle sonunda kullanılan ünlemler de vardır: Lâfi uzatmayalım, haydi! Fazla konuşuyorsun, he! gibi*" (Banguoğlu 1995: 396) kanaatini bildirir. Bu görüşlerle birlikte "*ünlemlerin cümle içinde kesin ve belirli bir yeri yoktur. Cümle başında kullanılan ünlemler çoklukta olmakla birlikte, cümle sonunda kullanılan ünlemler de vardır. Genellikle emir veya soru niteliği taşıyan ünlemler cümle sonunda yer alır. Ünlemlerin yer yer cümle arasına girdiği de olur*" (Korkmaz 2009: 1142) cümleleriyle ünlemin cümledeki yeri hakkında kesinlik olmadığını ifade eden araştırmacılar da mevcuttur. *Başlatma* ve *başlarım*'ın ünlem vazifeli kullanımlarının ağırlıklı olarak cümle başında olması "*cümle başında kullanılan ünlemler çokluktadır*" (Korkmaz 2009: 1142) değerlendirilmesiyle birlikte mütalaa edilebilir. Ancak *başlatma* ve *başlarım*'ın ünlem vazifeli kullanımlarının çoğunlukla devrik yapı içerisinde olmasının ünlemlik özelliğin bir neticesi olduğunu düşünmek de yanlış olmasa gerektir.

SONUÇ

Dillerin ortaya çıkışı teorilerine konu olan, aynı zamanda en eski kelime türlerinden biri olarak değerlendirilen ünlemler farklı duyguların ifadesini üstlenen önemli unsurlardır. Ünlemlerin kalıplaşmış, herkes tarafından kabul gören kullanımları yanında ünlem niteliğinde kullanılabilen kelimelerin, yapıların da mevcut olduğu bilinmektedir. Bu kullanımlar geçici vazifeli iken zamanla tamamen ünlem özelliği kazanan ve kategori değiştiren kelimeler, yapılar da ortaya çıkmıştır. Ünlemeleşme olarak adlandırabileceğimiz bu süreç Türkçede gerek isimlerde gerekse fiillerde karşılaşılabilen bir durumdur. Bu sürecin örneklerinden biri *başlatma* ve *başlarım* kullanımlarıdır. *Başlatma* ve *başlarım* ifadelerinin başlangıçta geçici görevle ünlem niteliğinde kullanılabilen yapılar içerisinde farklı kelimelerle birliktelik oluşturarak yer aldıklarını ardından tek başlarına bu görevi ve anlamı ifade edebilecek konuma gelerek *ikincil asıl ünlemler* sınıfına taşındıklarını ve ünlemeleşme

sürecinin canlı birer örneğini verdiklerini ifade edebiliriz. Tek başlarına kullanım örneklerinin henüz sınırlı olması ve derin yapıda durum ekli tamlayıcılardan tamamen kopamamış olmaları sürecin devam ettiğinin bir göstergesidir.

başlatma ve *başlarım* kullanımlarının ünlemleşme sürecinde argo kullanımlarının da etkili olduğu bir gerçektir. Muhtemelen süreç temel veya yan anlamlardan argoya daha sonrasında ünleme dönüşme şeklinde gelişmiş olmalıdır. *başlatma* ve *başlarımın* argo anlamı ile deyimler içerisinde yer alması ünlem olarak kullanılabilen *başlatma* ve *başlarım* ifadelerinin deyimlerden kısaltmış yapılar olabileceği ihtimalini de akla getirir. Henüz bu süreçle ilgili kesin bir hüküm bildirmemiz zor olsa da kesin olan bir şey vardır ki anlam argodan kızgınlık, öfke vb. duyguları ifade eden ünleme doğru bir geçiş sürecindedir.

başlatma ve *başlarım* ifadelerini ünlem olarak değerlendirmemizde yukarıda ifade ettiğimiz anlamsal dönüşüm dışında tek başlarına kullanımlarının da söz konusu olması ve söz diziminde belirli bir kullanım özelliği kazanmaya doğru gidişi de etkili olmuştur. Genellikle cümlede devrik yapı içerisinde kullanılan *başlatma* ve *başlarım* ifadelerinin ardından kızgınlık ve öfkenin yöneltildiği; bir şahsın, nesnenin veya durumun ifade edilmesi de ayrıca belirtilmesi gereken bir özelliktir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Halûk (2011), "Türkiye Türkçesinde Ünlem", *Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler*, Ankara: TDK Yayınları.
- AKSAN, Yeşim, vd. (2012), "Construction of the Turkish National Corpus (TNC)", *In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*, İstanbul: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- AKTUNÇ, Hulki (1998), *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*, İstanbul: YKY Yayınları.
- ATABAY Neşe, KUTLUK İbrahim, ÖZEL Sevgi (1983), *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- AMEKA Felix (1992), "Interjections: The Universal Yet Neglected Part Of Speech", *Journal of Pragmatics* 18, s. 101-118.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BİLGİL, M. Kaya (2009), *Türkçe Dilbilgisi*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- BROWN, Keith ve MILLER, Jim (2013), *The Cambridge Dictionary of Linguistics*, New York: Cambridge University Press.
- DENY, Jean (2012), *Türk Dil Bilgisi* (Çev. Ali Ulvi Elöve, günümüz Türkçesine uyarlayan Ahmet Benzer), İstanbul: Kabalı Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1980), *Türk Argosu*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- EDİSKUN, Haydar (1992), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2009), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GEDİZLİ, Mehmet (2015), "Türkçede Ünlemler Ve Temel İşlevi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 36, s. 126-134.

- GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1984), *Türk Dilinde Edatlar*, MEGSB Yayınları.
- KAHRAMAN, Tahir (1996), *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Ankara: TDK Yayınları.
- KOÇ, Nurettin (1997), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- KONONOV, A. N. (2001), *Grammatika Sovremenmogo Turetskogo Literatur-Nogo Yazıka*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- KONIG, Ekkehard; SIEMUND, Peter (2007), "Speech Act Distinctions in Grammar", *Language Typology and Syntactic Description* (ed. Timothy Shopen): New York: Cambridge University Press.
- KURTOĞLU, Fatma Süreyya (1995), *Türkiye Türkçesinde Ünlemler Ve Fonksiyonları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- MICHAELIS, Laura A. (2001), "Exclamative Constructions", *Language Typology and Language Universals*, (ed. Martin Haspelmath vd.) Volume:2, Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 1038-1050.
- NORRICK, Neal R. (2009), "Interjections As Pragmatic Markers", *Journal of Pragmatics*, Volume 41, s. 866-891.
- Türkçe Sözlük* (1945), İstanbul: TDK Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (1969), Ankara: TDK Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2005), Ankara: TDK Yayınları.
- Türkçe Sözlük, Genel Ağ, TDK sayfası. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5624e8af87bcd7.63653825 (ET: 19.08.2015).
- ZÜLFİKAR, Hamza (2011), "Ünlemler ve Ses Yansımali Kelimeler", *Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler*, Ankara: TDK Yayınları.